

ÉRTÉKRENDI ÉS ÉLETMINŐSÉGBELI KÜLÖNBSÉGEK A MISKOLCI ROMA ÉS NEM ROMA LAKOSOK KÖRÉBEN

HAVASI VIRÁG

Van-e az értékeknek, a kultúrának hatása a gazdaság szférájára? A gazdasági aktivitás, annak mikéntje és eredményei befolyásolják-e értékeinket? Hogyan zajlik le mindez és milyen értékrend változások tapasztalhatók mai világunkban, hogyan változik a gazdasági élet?

E kérdések számos vetületére adott választ Ronald Inglehart¹ az 1970-es évek óta folyó világtérték kutatások (WVS) eredményeinek elemzése révén. A szubjektív életminőség (hétköznapi szóval: boldogság) kérdését is felvetette és a gazdasági fejlettséggel való összefüggését vizsgálta, de nem foglalkozott annak az értékrenddel való összefüggéseivel és sajátos belső struktúrájával. (Ez nem csoda, hisz az életminőség kutatások önmagában is akkora volumenűek, mint az értékutatások, tengernyi módszer, eredmény és persze kutatásra váró téma van velük kapcsolatban, külön folyóirat és honlap). Ez a kérdés ugyanakkor véleményünk szerint az egyik legfontosabb, ami felvethető a tudományokban, akár a pszichológiában, filozófiában vagy éppen a közgazdaságtanban. Hiszen – ez utóbbira fókuszálva – mi más lehet a gazdaság célja, mint az emberek jólétének és jóllétének biztosítása, növelése.

E dolgozat célja is az értékrend és életminőség kérdéseinek vizsgálata, de annak egy speciális vetülete. Mivel a mai Magyarország legsúlyosabb, legveszélyesebb társadalmi problémája véleményünk szerint a cigányság kérdése, s ráadásul közhelyeszerű vélekedés, hogy a cigányok egyszerűen más érték renddel rendelkeznek, mint a többségi társadalom, s ezért nem tudnak sikeresen integrálódni, adódik a kérdés, hogy valóban eltérőek-e értékpreferenciáik. A „cigány társadalom” maga sem egységes. Jelen dolgozatban a Miskolcon élő integrálódott, illetve telepi romungró cigányok értékrendjét fogjuk vizsgálat alá venni. Hipotézisünk szerint valóban található értékrendbeli különbség, méghozzá oly módon, hogy a cigányság a tradicionális társadalmak értékeinek hordozói, azaz még csak nem is materialisták.

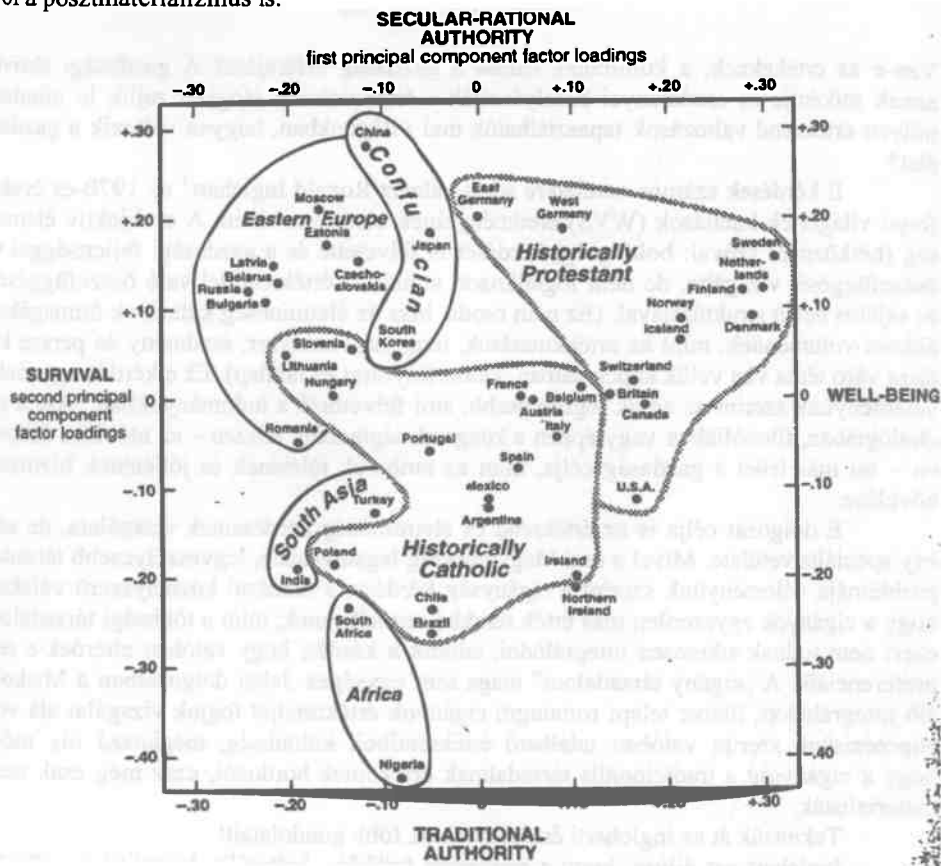
Tekintsük át az ingleharti értékutatások főbb gondolatait!

Inglehart azt állítja, hogy a gazdasági fejlődés, kulturális és politikai változások együtt mozognak egy koherens és bizonyos mértékig előre jelezhető mintázat szerint. Ha egyszer egy adott társadalom például az iparosodás útjára lépett, néhány más, vele összefüggő változás is bekövetkezik: tömegmobilizáció, városiasodás, a nemi szerepek különbségeinek csökkenése, specializáció, stb. Ezekkel párhuzamosan a társadalom által korábban preferált materialista értékeket (gazdasági és fizikai biztonság) felváltják a posztmaterialista értékek (önkifejezés és életminőség fontossága). Mindez azért történik, mert a modernizációnak ára van, a tömegtermelés, elidegenedés, bürokrácia, személytelenség. Ez az ár a preindusztriális társadalmakban megéri, hisz nő az átlagos élettartam, megszűnik az éhezés, stb., de a fejlett társadalmakban már nem. A posztmaterializmus tehát nem non-materializmus, mert nem megtagadja a materialista értékeket, hanem anti-materializmus. Mert és miután megvalósult az anyagi biztonság, más értékek válnak elsődlegesen fontossá.

¹ INGLEHART 1997

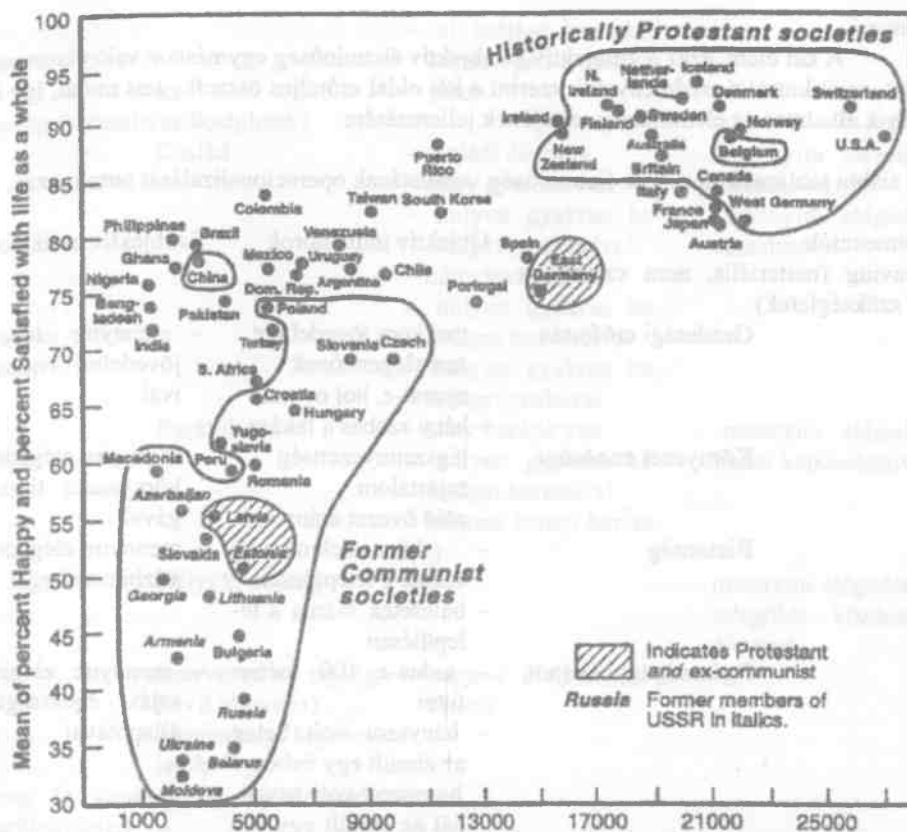
Így hat vissza a gazdaság megváltozása a kulturális szférára.

A következő ábra a kutatási eredményeinek talán legszemléletesebb összefoglalása. Ahogy a kapitalizmus a protestáns országokból indult, úgy indul ugyanazokról a területekről a posztmaterializmus is.

1. ábra. 38 társadalom elhelyezkedése egy két dimenziós értéktérben a WVS 1990-1993 közötti kutatási eredményei szerint. (Forrás: Inglehart, 2000, 93.o.)

A gazdasági fejlettség és szubjektív jóllét viszonya kapcsán Inglehart megállapította, hogy *csupán általánosságban igaz, hogy a gazdagabb országokban magasabb a szubjektív jóllét.* Van ugyanis egy olyan jövedelem szint, mely után ilyen jellegű összefüggés nem állítható fel, másrészt a jövedelem növekedésével nem tart lépést a szubjektív jóllét növekedési üteme. Az alábbi ábrán szemlélhetjük meg ezeket az összefüggéseket. (Azt is észre vehetjük, hogy vannak ezen általános trendek alól kilógó országok, mint a volt szovjet tagállamok és Japán negatív, az északi államok és Írország pozitív irányba.)

GNP/capita (World Bank purchasing power parity estimates, 1995 U.S. \$)

2. ábra. Gazdasági fejlettség és szubjektív jóllét kapcsolata (forrás: Inglehart-Klingemann, 2000)

A jóllét (well-being) szó a jólét (welfare) tágabb, eredeti értelmét jelenti. Definíciója változhat, de nagyjából (és előljáróban) a következő elemek alkotják:

Létfenntartás

Jó egészségi állapot (egyen és természeti környezete egyaránt)

Jó emberi kapcsolatok (társadalmi kohézió, társadalmi támogató hálózatok is)

Személy és tulajdon biztonsága

Szabadság, fejlődési lehetőség

A jólét egyszerűen a materiális értelemben vett jólét, mondhatni gazdagság.

Kutatásunkban az életminőség, jóllét és boldogság szavakat egymás szinonimájaként kezeljük.

Az életminőségnek egyébként megfogalmazható egy objektív és egy szubjektív oldala. Az objektív az ember életfeltételeinek együtteséből áll elő, míg a szubjektív oldalt az objektív feltételekhez fűződő érzések, az objektív feltételek személyes értékelése ered-

ményezi.

A két elem, azaz a szubjektív és objektív életminőség egymáshoz való viszonya vitatott, saját kutatási eredményeink szerint a két oldal erőteljes összefüggést mutat, így bármelyik alkalmas az életminőség szintjének jellemzésére.

Az alábbi táblázat kutatásunk életminőség vonulatának operacionalizálását tartalmazza.

Dimenziók Having (materiális, nem személyes szükségletek)	Objektív indikátorok	Szubjektív indikátorok
Gazdasági erőforrás	– mekkora jövedelmet tart elegendőnek – nyaral-e, hol nyaral – hány szobás a lakása	mennyire elégedett jövedelmi viszonyával
Környezet minősége	– légszennyezettség – zajártalom – zöld övezet aránya	– mennyire elégedett a környezete tisztaságával
Biztonság	– bűncselekmények száma a településen – balesetek száma a településen	– mennyire elégedett a közbiztonsággal
Egészségügyi állapot	– tudna-e 100 métert futni – hányszor volt beteg az elmúlt egy évben – hányszor volt orvosnál az elmúlt egy évben	mennyire elégedett saját egészségügyi állapotával
Táplálkozás	– egészségesen táplálkozik-e – szeretne-e egészségesen táplálkozni	– mennyire elégedett a táplálkozásával
Lakáskörülmények	– hány szobás lakásban lakik	mennyire elégedett lakáskörülményeivel
Képzettség	– legmagasabb iskolai végzettsége	mennyire elégedett lakáskörülményeivel
Munka	– mi a foglalkozása – szereti-e munkáját – hasznosnak érzi-e munkáját – sikeres-e munkájában – volt-e munkanélküli tapasztalata – hol dolgozik (település és intézmény is)	mennyire elégedett munkájával

		ki tudja-e használni képességeit a munká- jában	
Loving (szociális szükségletek)			
	Család	– családi állapota – hány gyereke van milyen gyakran be- szélget gyerekeivel – hány testvére van milyen gyakran be- szélget testvéreivel milyen gyakran be- szélget szüleivel	mennyire elégedett családjával mennyire elégedett szerelmével
	Barátok	– hány barátja van milyen gyakran be- szélget barátaival – honnan ismeri baráta- it	mennyire elégedett baráti kapcsolataival
	Helyi közösség		– mennyire elégedett a település közösségi életével
	Szervezeti tagság (civil aktivitás) Munkahelyi kapcso- latok	tagja-e civil szerve- zetnek	
Being (a személyiség fejlődésének szükségei)			
	Harmónia a környe- zettel	– hány órát tölt a sza- badban hetente – szelektíven gyűjti-e a szemetet beruházási döntései- nél hogy veszi figye- lembe a környezetvé- delmi szempontokat	– a természet az embe- rért van/ az ember is csak egy, a többivel egyenrangú élőlény (melyik állítással ért inkább egyet)
	Elidegenedettségek	– mennyire lehet meg- bízni az emberekben általában, a barátok- ban és a családtagok- ban – saját életének folyását ő befolyásolja-e vagy a külső körülmények – hány óra szabadideje van hetente	

	– mivel tölti szabadidejét	elegendőnek érzi-e szabadidejét van-e valami, amit szívesen csinálna szabadidejében, de nincsen módja, s miért
		– mi az a munka, amit a legszívesebben végezne, illetve van-e olyan, amit szívesebben, mint a jelenlegi munkája
Integráció a társadalomba	– választói aktivitás – tagja-e politikai párt-nak tagja-e civil szervezetnek	mennyire fontos a politika
Az élet egészségének értékelése		– mennyire érzi magát boldognak – mennyire érzi magát sikeresnek
	mik a céljai az életben	céljai megvalósulását milyen mértékűnek találja

1. táblázat. Az életminőség mérésének operacionalizálása kutatásunkban

A dolgozat alapját képező kérdőíves kutatás 2008 tavaszán és nyarán folyt Miskolcon. A mintavételi eljárás kvótás minta-vétel volt. Mintánk összeállításánál ugyanis arra törekedtünk, hogy azon túl, hogy annak összetétele nemre, korra tükrözze Miskolc város lakosságának összetételét, tartalmazzon integrálódott roma és telepi roma embereket abban az arányban, amelyben a városban jelen vannak. Az 1-2. táblázat tartalmazza a mintáink szociológiai jellemzőit.

		Népszámlálás	Mintánk
Nem	férfi	46%	44%
	nő	54%	56%
Életkor	15-24 év	19% (51% nő)	19% (51% nő)
	25-54 év	49% (51% nő)	52% (54% nő)
	55- év	31% (60% nő)	29% (64% nő)
Iskolai végzettség	felsőfokú	19%	30%
	érettségi	33%	25% (+12%-nak folyamatban van)

	érettségi nélküli középfokú	21%	20%
	8 általános	27%	9% (+4% kevesebb, mint 8 osztály)
Családi állapot	özvegy	11% (83%-a nő)	7%
	nőtlen, hajadon vagy elvált	13% egyedül, 26% élettárs	15% egyedül, 25% kapcsolatban
	házas	50%	46%
Nemzetiség	nemzetiségi	5801 fő	0%
	cigány	2% (10,8% a CKÖ szerint)	13%

2. táblázat. A miskolci alminta szociológiai jellemzői, összehasonlítva a 2001-es népszámlálási adatokkal

(forrás: saját adatok és www.nepszamlalas.hu)

Nem	Férfi	39,3%
	Nő	60,7%
Életkor	Fiatal	9%
	Középkorú	80,9%
	Idős	10,1%
Iskolai végzettség	Kevesebb, mint 8 általános	23,6%
	8 általános	39,3%
	Szakmunkás	24,7%
	Érettségi	9%
	Folyamatban	1,1%
Családi állapot	Felsőfokú	2,2%
	Özvegy	1,1%
	Elvált	5,6%
	Házas	56,2%
	Kapcsolatban	31,5%
Lakhely	Egyedülálló	5,6%
	Telep	46%
	Nem telep	54%

3. táblázat. A miskolci cigány alminta szociológiai jellemzői
(forrás: saját adatok)

Térjünk át ezek után kutatási eredményeinkre!

A különböző érték-területek fontosságának mérése a világ és európai érték kutatásokban úgy történik, hogy a válaszadóknak be kell jelölnie, hogy mennyire fontosak életben az egyes érték területek. A lehetséges válaszok egy négy fokozatú skálán, a „nagyon fontos”-tól az „egyáltalán nem fontos”-ig terjednek.

A WVS-ben a mért érték területek a munka, család, barátok, szabadidő, vallás és politika, melyeket kiegészítettünk a szerelem és pénz kérdéseivel.

A szerelem ritkán kérdezett, kevésbé kutatott téma az érték kutatásokban, mi azért

vettük be a kérdőívünkbe, mert szerintünk a posztmodern értékrendben, az önkitaljesítésben fontos szerepe lehet. Luhmann² a különböző korok szerelem eszméit elemezve úgy találta, hogy a középkori makulátlan szerelem, az azt felváltó szenvedélyes szerelem, majd a romantikus szerelem korszakai után napjaink tömegtársadalmában a szerelem problémamegoldás. A probléma maga pedig, hogy partnert találjon az egyén intim kapcsolatához és azt megtartsa. E partnernek megtalálása azért is különösen fontos, mert a világ struktúrája ma olyan, hogy az ember számtalan személytelen kapcsolatban vesz részt személyiségének csak egy-egy kis szeletkéjével, számtalan folyamatban, melyek idegenek tőle, s melyeket nem igazán tud átlátni, így felértékelődik az igény egy olyan szféra iránt, ahol kifejezheti személyiségét, teljes lehet, ami ismerős és otthonos, ami csakis az övé.

A pénz kérdésével egy korábbi kutatásunk tanulsága miatt egészítettük ki a kérdőívet, mert számos válaszadó a munka értékelése kapcsán megjegyezte, hogy az számára csak a pénz miatt fontos.

	család	pénz	barát	munka	szabadidő	szerelem	vallás	politika
Miskolc	96,5	87	79,2	87,2	80,4	77,4	38,4	22,7
	(1)		(4)	(2)	(3)		(5)	(6)
Európai átlag	96		90	87	83		48	35
	(1)		(2)	(3)	(4)		(5)	(6)
Cigány alminta	97,7	94,3	59,6	86,5	64,7	73,9	52,2	22,4
	(1)		(4)	(2)	(3)		(5)	(6)

4. táblázat. A különböző érték-területek fontossága az emberek életében % mondja, hogy eléggé vagy nagyon fontos az életében. Zárójelben a fontossági sorrendben elért helyezés. Az összehasonlíthatóság érdekében csak azok a kérdések kaptak sorszámot, amelyeket valamennyi kutatásban szerepeltek. Vastagon szedve a szembe tűnő eltérések (akár %-os arányban, akár a rangszámban)

[forrás: saját számítás, az európai adat BARKER, D. – HALMAN, L. – VLOET (1990): The European Values Study 1981-1990. Summary Report (London, Gordon Cook Foundation, 1990)]

Az érték területek fontosságában hasonló sorrend alakult ki a miskolci főátlagban és a cigány almintában. A család a legfontosabb érték terület mindkét csoportban, majd ezt a pénz és a munka követi. A cigány almintában a pénz szerepe hangsúlyosabb. A szabad idő ugyan hasonló sorrendbeli helyezést ért el, de százalékos arányait tekintve a cigány népesség életében nem annyira hangsúlyos és ugyanez igaz a barátságokra is. További eltérés a cigányok erősebb vallásossága. Mindez a cigány népességre nézve jelenthet egy materialább hozzáállást a munka és pénz együttes fontosságának szerepe miatt, ami így együtt egy erős biztonsági-túlélési mintázatra utal, s mely sejtést megerősíti a barátok kevésbé fontos mivolta is. A vallás viszonylagos fontossága azonban egy tradicionálisabb értékrendet sejtet, a szerelemé pedig egy posztmodernet.

A posztmodernizmus index képzésének kiinduló pontja, hogy 12 társadalmi jelle-gű célból ki kell választani a kérdezetteknek 6-ot (egész pontosan mindig 4-ből 2-öt.)

Lássuk először a célokat és választásuk arányát:

	Miskolc	cigányok
Gazdasági növekedés	79,2	66,3
	(2)	(5)

² LUHMANN 1997

Erős hadsereg	4,7 (12)	1,1 (12)
Több beleszólás a munkába	51,3 (6)	62,9 (6)
Szebb vidék és városok	60,5 (5)	69,7 (2-3)
Rend	77,2 (3)	68,5 (4)
Több beleszólás a kormányzati ügyekbe	41,9 (8)	41,6 (8)
Áremelkedés elleni harc	50,5 (7)	50,6 (7)
Szólásszabadság	25,5 (11)	37,1 (9)
Stabil gazdaság	80,2 (1)	69,7 (2-3)
Kevésbé személytelen társadalom	27,2 (9-10)	22,5 (11)
A gondolatok többet érnek a pénznél	27,2 (9-10)	33,7 (10)
Bűnözés elleni harc	61,1 (4)	70,8 (1)

5. táblázat. Modern és posztmodern értékek választása a miskolci cigányok körében és a miskolci átlag alapján % választotta az adott értéket. Zárójelben a választók arányából felálló fontossági sorrendben elfoglalt hely. Vastagon szedve a legkiemelkedőbb eltérések (forrás: saját adatok)

Érdekes, tanulságos eltérések tapasztalhatók a cigány mintában. Először is a gazdasági növekedés, stabil gazdaság kevésbé hangsúlyos, fontos számukra. Ismét felmerül a kérdés, hogy ez azt jelzi-e, hogy a cigányok posztmaterialistább értékrendűek vagy hogy tradicionálisak, amely értékrendben nem a maximális gazdasági teljesítmény a cél, hanem a túlélés. Az is elképzelhető, hogy egy érdekes keverékről van szó. Még mindig ne válaszoljunk a kérdésre, haladjunk tovább!

A romák számára a legfontosabb társadalmi cél a bűnözés elleni küzdelem. Első hallásra szinte meghökkenítő ez az eredmény, de ha mélyebben belegondolunk, mégsem az. A bűnözésben legerőteljesebben érintett népcsoportunkról van szó, és nem csak elkövetőként érintettek, hanem sértettként is, családtagként is. A másik terület, amely fontosabbnak bizonyul a cigányoknak, mint a miskolci átlagnak, az a szebb városok és vidékek léte. Mi is lehet az oka ennek? Bizonytalanul állunk a kérdés előtt, de nem hiába, mert ez volt a legfurcsábbban „viselkedő” érték a WVS során is. Mivel a mi kutatásunkban jellemzően a materialista beállítottságú emberek választották célul, tekintsük a romák esetében is materialista érték jellemzőnek.

(Az erős hadsereg célját azért vastagítottuk ki a táblázatban, mert bár helyezésben ugyanott szerepel, mint a miskolci almintában, de végképp szinte senki sem választotta a cigány emberek közül.)

Ismét megvizsgáltuk a telepi és nem telepi cigányok választásaiban mutatkozó kü-

lönbségeket és egyetlen eltérést találtunk, azt, hogy a kevésbé személytelen társadalmat (még mindig nem szignifikánsan, de) a nem telepi cigányok jobban preferálták.

Az egyes társadalmi célok választása után lássuk most már a posztmaterializmus-indexek alakulását!

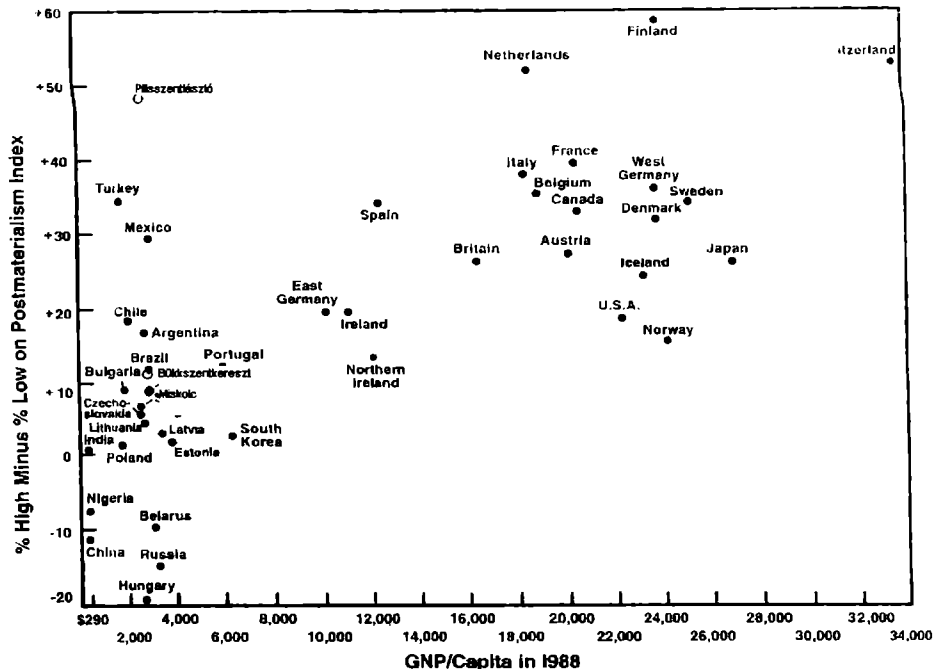
A miskolciak 27,3%-a posztmaterialista és 16,4%-a materialista, a különbség 9,8. Ez lényegesen magasabb érték, mint az 1990-es magyar eredmény, az akkori kelet-európai átlagnak feleltethető meg. Valószínűnek tartjuk, hogy azóta a magyar érték is hasonlóképp megnövekedett, de ezt a sejtést nem tudjuk leellenőrizni, mert az újabban lezajlott hullámokban Magyarországon sajnos csak a 4-ites posztmaterializmus kérdéssort kérdezték. Ebben viszont 2,2% volt a posztmaterialisták aránya és 46,8% a materialistáké, ami „rosszabb” eredmény, mint az összes kelet-európai országé, leszámítva Oroszországot.

A cigány válaszadók posztmaterializmus indexe magasabb, mint a miskolci átlag, 23,8-6,7=17,1

SHIFT TOWARD

RIAL

151

3. ábra. Gazdasági fejlődés és materialista/ posztmaterialista értékek (forrás: Inglehart, 2000, 151. o.)

Az előbbi célok társadalmi jellegűek voltak, most az egyéni szinten legfontosabb értékek vizsgálatára térünk át. A vizsgálati módszer ebben az esetben, hogy a válaszadóknak egy érték-listáról kell kiválasztani azt az öt legfontosabb értéket, melyről azt gondolja, hogy egy gyermeknek nevelkedése során otthon el kell sajátítania.

A 6. táblázatban a miskolci eredményeket láthatjuk, külön a magyar és külön a cigány nemzetiségű válaszadókét.

	magyarok	cigányok
engedelmesség	44,2 (5)	79,1 (2)
függetlenség	18,6 (10)	9,3 (11)
Jó modor	67,1 (3)	86 (1)
önzetlenség	34 (8)	20,9 (9)
kemény munka	27,1 (9)	31,4 (7)
felelősségérzet	76,7 (1)	74,4 (3)
képzelőerő	17,8 (11)	8,1 (12)
tolerancia	36 (6)	19,8 (10)
takarékosság	34,6 (7)	39,5 (5-6)
határozottság	51,5 (4)	39,5 (5-6)
céltudatosság	17 (12)	20,9 (8)
vallásos hit	67,8 (2)	64 (4)

6. táblázat. A gyermekek által elsajátítandó értékek Miskolcon a magyar és a cigány válaszadók körében % választotta, hogy egy gyermeknek otthon el kell sajátítania az adott értéket. Zárójelben a fontossági sorrendbeli helyezés száma. (forrás: saját adatok)

A kutatásunk magyar almintájában a leggyakrabban választott értékek, miként már szó volt róla, a felelősségérzet és a kötelességtudás. A cigányoknál viszont a jó modor és az engedelmesség. A jó modor kapcsán még elmondható, hogy előkelő helyezéssel bír a magyar sorrendben is, de az engedelmesség egyértelműen középmozós. Mely értékek rovására érvényesül ezen értékek választása? A függetlenség, tolerancia és képzelőerő kevésbé fontos számukra, mint a nem cigány emberek számára. Ezek az eredmények meghazudtolják a romantikus cigányképet, a zabolázatlan, szabad népről szólót vagy talán azt sugallja, hogy olyan tulajdonságokat tartanak elsajátítandónak a roma emberek, amiről azt feltételezik, szükségesek a többségi társadalomban való érvényesüléshez.

Az egyéni szinten fontos értékek választásában lényeges eltérést tapasztaltunk a telepi és nem telepi cigány válaszadóink körében: a telepi romák számára lényegesen fontosabb érték a kemény munka, az integrálódottak körében pedig a határozottság. Sajnos a telepi lekérdezés során gyakran szembesültünk azzal a jelenséggel, hogy nevetve hivatkoztak a kérdezetteink arra, hogy elég jövedelmet tudnak összeszedni gyermekeik révén, ugyanakkor a többség számára, mint eredményeinkből látható, nem ez a fő cél.

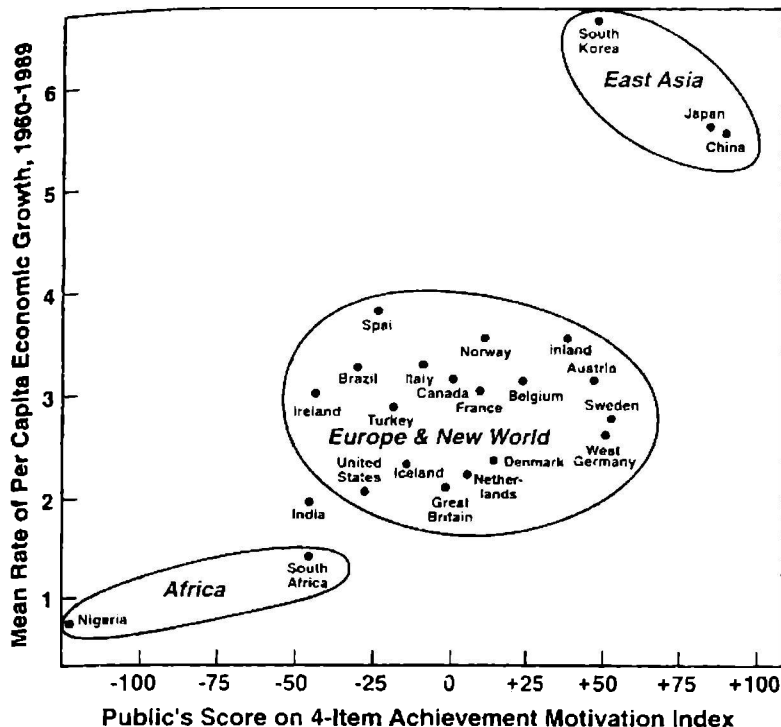
A WVS adatok elemzéséből az derül ki, hogy az egyéni szinten fontos értékek és a posztmaterializmus index között erős összefüggés van. A posztmaterialista emberek inkább

választják a toleranciát, képzelőerőt, függetlenséget, önzetlenséget és a kitartást-határozottságot, míg a materialisták az engedelmisséget, kötelességtudást, kemény munkát, jó modort, takarékoságot és vallásos hitet. Ezek fényében az eddigi kérdésünk a cigány értékrendről abba az irányba látszik eldőlni, hogy esetükben bizony nem kevert értékrendről, hanem tradicionálisról van szó, hiszen egyetlen olyan értéket sem választottak jelentős mértékben, mely a posztmaterialista személyiségre lenne jellemző.

A teljesítménymotiváció arra az eredeti protestáns értékrendre utal, mely a kapitalizmus kialakulásakor oly fontos tényező volt, s ami a takarékoságot, kitartást, céltudatos-ságot ötvözi magába. A gazdasági-társadalmi fejlődés során a tradicionális típusú társadalomból a materialistába való átmenet idején jutott (jut) főszerephez, ellenpólusa így az a beállítódás, mely a vallásosságot, engedelmisséget helyezi előtérbe.

A teljesítménymotivációs index képzéséhez a válaszadóknak az előbb említett 12 értékből kell kiválasztani maximum ötöt, melyet fontosnak tartanak, hogy a gyermekek otthon elsajátítsák. Ezután azok százalékos arányából, akik fontosnak tartották a takarékos-ságot és kitartást ki kell vonni azokat, akik a vallásos hitet és engedelmisséget preferálták.

A cigányok teljesítménymotivációs indexe -11,3, alacsonyabb érték, mint a fő átlagunk, de még így is ugyanabban a zónában maradunk, csak az izlandi és olasz eredményekhez közelebb. Lásd mindezt az alábbi ábrán!

3. ábra. Teljesítmény-motivációs index és gazdasági növekedés összefüggése (forrás: Inglehart, 2000, 223.o.)

A bizalom kérdésköre kiemelkedő szerepet kapott a gazdaság és kultúra kapcsolatainak vizsgálatában. Többen felhívják a figyelmet, hogy a jól működő piac előfeltétele a bizalom (Arrow, Fukuyama, Raiser). A bizalom, a kölcsönösség és információs hálózat olajozza a gazdasági tevékenységet, segíti pl. a pénzügyi tranzakciókat, ha az emberek bíznak a szerződéses kapcsolatokban és a befektetések biztonságában. Egy olyan társadalomban pedig, ahol kevés a bizalom, nehezen szakítható meg az alacsony bizalom, alacsony befektetési arányok és szegénység ördögi köre. Különösen ott fontos a bizalom szerepe, ahol gyenge a külső kényszer. Ha a bíróságok nem tudják kikényszeríteni a szerződések teljesítését, felértékelődnek a bizalmi kapcsolatok, hírnév, a reputációs mechanizmusok.

Knack és munkatársai kutatási eredménye szerint a bizalmi mércéjükön elért minden 7 pontos emelkedés a GDP-hez viszonyított befektetési arány 1%-os emelkedéséhez vezetett, és minden 12 pontos emelkedés a GDP 1%-kal nagyobb növekedéséhez.³ A bizalmi indexet a WVS adatok felhasználásával számították.

Az *általános* (egyres szerzőknél: társadalmi) *bizalom* az olyan emberekbe vetett hit, akiket nem ismerünk, akik valószínűleg mások és másként gondolkodnak, mint mi. A másokba vetett hit alapja az empátia, az aranyszabály, hogy másoktól is azt várom, amit magamtól.⁴ Kérdőíves kutatásokban ezt azzal a kérdéssel mérik, hogy a válaszadó mennyire ért egyet az állítással, hogy „az emberekben általában meg lehet bízni”

A *stratégiai bizalom* tapasztalatokon alapul, a családtagok, barátok, munkatársak iránt érzett bizalmat értjük alatta. Stratégiai bizalmon alapulnak ugyanakkor a korrupt ügyletek is, mert ezek is megkívánják a bizalom bizonyos fajtáját.⁵ A stratégiai bizalom mérésekor arra kérdezzük rá, hogy a válaszadó mennyire ért egyet az állítással, hogy „a barátokban/ családtagokban/munkatársakban... stb. általában meg lehet bízni”

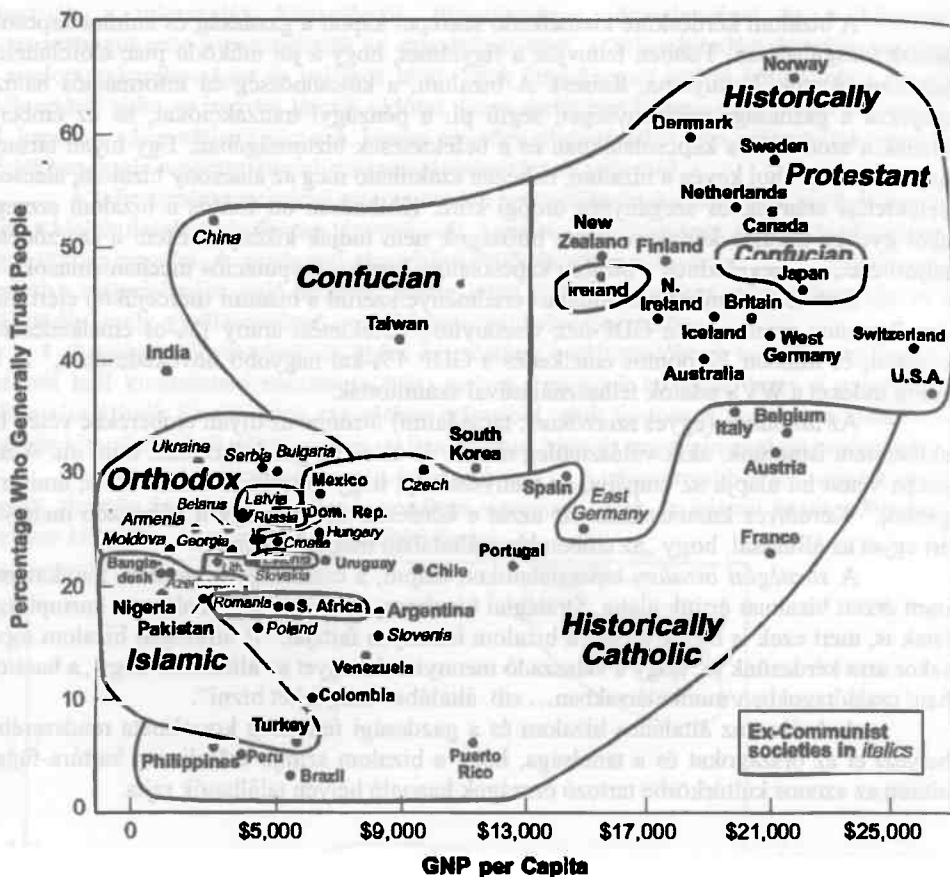
A 4. ábra az általános bizalom és a gazdasági fejlettség koordináta rendszerében helyezi el az országokat és a tanulsága, hogy a bizalom szintje erőteljesen kultúra-függő, hiszen az azonos kultúrkörbe tartozó országok hasonló helyen találhatóak rajta.

---

³ BROWN-FLAVIN 2004

⁴ USLANER-BADESCU 2005

⁵ USLANER-BADESCU 2005

4. ábra. Bizalom és gazdasági fejlettség % mondta, hogy az emberekben általában meg lehet bízni. (forrás: Inglehart-Baker, 2000)

A WVS tanulsága szerint 1981-ben a magyar emberek 29,9%-a tartotta azt, hogy általában mindenkiben meg lehet bízni. Ez a világviszonylatban is alacsony érték tovább csökkent 2000-re, amikor már csupán a kérdezettek 22,3%-a gondolta így. Azaz a rendszerváltás utáni gazdasági és társadalmi események tovább rontották a helyzetet. Csepeli szavaival „a közvéleményt sokkolta az átmenet hirtelensége és mélysége... az emberek a morális eszmények biztonságának vélt menedékébe húzódtak, ahonnan a gazdasági átmenet jelenségei még viszolyogtatóbbnak tűntek. Az átmenetet az igazságosság, a tisztesség és a bizalom eszményeibe vetett hit perspektívájából nézve az emberek ott is korrupciót, tisztességtelenséget, igazságtalanságot, érdemtelen meggazdagodást láttak, ahol egyébként a piac normális működésén kívül nem történt semmi egyéb”⁶ Apatikus társadalom jött létre és a korrupció még jobban növekedett. Ezzel párhuzamosan azonban csökkent a lemaradók iránt érzett szolidaritás is.

⁶ CSEPELI 2005

A bizalom szintje a Miskolcon a dél-amerikai vagy a török eredményeknek felel meg, és még ettől is alacsonyabbak a cigány alminták eredményei.

Az értékekre vonatkozó vizsgálódásainkat az életcélok elemzésével fejezzük be.

Ezt a kérdést úgy vizsgáltuk, hogy megkértük a válaszadót, mondja el, hogy életében mi, mik a legfőbb céljai, hogyan szeretne élni. Azt is elmondtuk, hogy segítségképp felsorolunk néhány dolgot, melyek esetleg segítségére lehetnek a válaszadásban és ki is egészítheti azokat. Mennyiségi korlát a választható célok tekintetében nem volt.

A legtöbben az általunk felajánlottak közül jelölték be egyet-kettőt és csak kevesen voltak azok, akik saját céljaikat fogalmazták meg. Az alábbi táblázatban a leggyakrabban megjelölt életcélok szerepelnek.

	Miskolc	cigányok
Boldogság	48%	40,4%
Egészség	63,5%	39,3%
Nyugalom	29,6%	12,4%
Biztonság	32,3%	18%
Szeretet	35,5%	13,5%
Szerelem	19,5%	4,5%
Pénz	32%	29,2%
Kaland	8,1%	1,1%
Siker	19,8%	10,1%

7. táblázat. Az emberek életének fő céljai a miskolci cigányok körében és a miskolci főátlagban. (forrás: saját adatok)

A 7. táblázatban (mely összehasonlítja a miskolci cigány és nem cigány válaszadók cél választásait) láthatjuk, hogy a roma embereknel a boldogság és a pénz kivételével valamennyi cél sokkal kevésbé jelölt, mint a miskolci főátlagban. Ráadásul a célok sorrendje is eltér: a cigányok számára a legfontosabb a boldogság, második leggyakrabban említett cél az egészség (itt tulajdonképp csak helycsere történt, mert ez a két cél volt a miskolciaknál is a két legfontosabb). Ez után viszont a pénz következik a cigányok cél-sorrendjében, míg a miskolci főátlagban megelőzi azt a szeretet és biztonság is.

Az is jellemző volt cigány válaszadóinkra, hogy viszonylag nagy arányban jelölték meg saját célokat (azaz az általunk választásra ajánlott célokon kívülieket). Ezek a célok voltak a ház építése vagy szép lakás, a gyerekek boldogulása, illetve az, hogy gyermekeiknek jobb életük legyen (elsősorban a telepieknél).

Az életminőség összevont mutatója kutatásunkban a boldogság-index, melyet úgy képeztünk, hogy megkérdeztük a válaszadóktól, hogy mennyire érzik életüket, mint egész boldognak, sikeresnek és életcéljaik megvalósulását milyen mértékűnek tartják. (Itt éppen azokról a célokról van szó, melyeket egy korábbi kérdésben meg kellett nevezniük.) Mindhárom esetben 1-től 5-ig terjedő pontszámot kellett adni az érintett területekre. Akik 12-15 összpontszámot értek el a három kérdés összesítésével előálló boldogság-indexen, azokat tekintjük boldogoknak, akik 11-7 pontot, ők a se nem boldogok, se nem boldogtalanok, 7 pont alatt a boldogtalanok.

	Miskolc	Nem telepi cigányok	Telepi cigányok
Boldog	28,3%	26,1%	22,5%
Se nem boldog, se nem boldogtalan	62,6%	67,4%	60%

Boldogtalan	9%	5,6%	17,5%
Összesen	100%	100%	100%

8. táblázat. Boldogság szintje a vizsgált almintákban. (forrás: saját adatok)

A cigány almintá valamelyest boldogtalanabbnak mutatkozott, azon belül is a telepiek, de e különbség nem voltak szignifikánsak.

A boldogságindex szignifikáns összefüggést mutatott az összes elégedettségi részterülettel (egészségügyi állapot, képzettség, lakáskörülmények, táplálkozás, baráti kapcsolatok, szerelem, család, jövedelem, szabadidő), amennyiben csak páronként hasonlítottuk össze őket. Ezért regressziós elemzést végeztünk, hogy megállapíthassuk, az említett tényezők közül melyek a fontosabbak, illetve mely tényezők között van interferencia. A forward módszerrel végzett regressziós elemzés a következő magyarázó változókat hagyta a modellben (a befolyás nagyságának sorrendjében): munka, szerelem, egészségügyi állapot, család, szabadidő és lakás viszonyok (ez utóbbi a jövedelmi viszonyok proxy-mutatója a kutatásunkban).

A cigányok almintában azonban csak a szerelem és a munka volt a két legfontosabb magyarázó faktor.

Nézzük most az egyes elégedettségi területeken tapasztaltakat!

A gazdasági erőforrás vizsgálatokor korábbi kutatásaink során azt tapasztaltuk, hogy az emberek nem szívesen válaszolnak a jövedelmet firtató kérdésekre, vagy ha igen, nyilvánvalóan sok irreális válasz születik. Ezért ebben a kutatásban más tényezőkkel próbáltuk mérni a jövedelmi viszonyokat. Egyrészt a lakáskörülményekkel, azon belül is úgy, hogy megkérdeztük, hányan élnek együtt és hány szobás lakásban (házban). Ebből számítottuk ki, hogy mekkora az egy főre jutó szobák száma. Miskolcon a kérdezettek 42%-nak kevesebb az egy főre jutó szobák száma, mint egy, a telepi cigányoknál ez az érték 95%, a nem telepiekénél 85,4%. Az anyagi viszonyok másik mérőszáma az volt, hogy utazik-e a kérdezett, s ha igen, hova. Miskolcon a kérdezettek 27%-a egyáltalán nem utazik, 33% külföldre is. Az integrálódott cigányok 52%-a nem utazik és 13%-uk külföldre is, a telepiek közül senki sem utazik külföldre és 68,8% egyáltalán nem. Sokuk számára még a városon belül utazás lehetősége is erőteljesen korlátozott.

A harmadik kérdés, mely a jövedelmi viszonyokra utalt (volna) az volt, hogy a kérdezett szerint mennyi ma Magyarországon az a nettó egy főre jutó egy havi jövedelem, amiből normálisan meg lehet élni. A válaszadók 56% mondott 100 ezer forintot vagy kevesebbet, 28% 100-150 ezret, 15% 150 ezer feletti összeget (és még egymillió forint is előfordult). Rengeteg 50 ezer alatti válasz is akadt, ismét a telepi cigányok köréből. Miért írtuk, hogy mérte „volna” a jövedelmi viszonyokat ez a kérdés? Mert a legnagyobb összeget nem azok mondták, akik a kérdező szemével láthatóan a leggazdagabbak voltak, hanem jellemzően a szakmunkás és az érettségivel rendelkező réteg.

Ezek voltak az objektív adatok. Lássuk a szubjektív oldalt is! A jövedelemmel való elégedettséget kutatásunkban egyszerűen azzal mértük, hogy megkértük a válaszadót, osztályozza jövedelmi helyzetét, az azzal való elégedettséget egytől ötig (mint az iskolában).

A telepi romák 12%-a nagyon elégedett jövedelmi helyzetével, ami meglepő. Ez az arány az integrálódott cigányok esetében és a nem roma miskolci lakosok körében is csupán 4% körüli. Ugyanakkor a telepiek körében a legnagyobb az elégedetlenség aránya is

(52%-uk nagyon elégedetlen és további 27,5% elégedetlen, míg az integrálódottak 32,6+15,2%-a és a nem roma válaszadóink 16,4+25%-a).

A biztonságra vonatkozó objektív adat, hogy Miskolcon 2006-ban 14-15000 bűncselekményt követtek el 2007-ben, amivel sajnos a rossz közbiztonságú települések közé tartozik a város. A kutatásunkban a kérdezettek 32%-a elégedett a közbiztonsággal, viszont a teledi cigányoknak azonban csupán 12%-a. A kérdőívünkben azt is megkérdeztük, a válaszadó hány konkrét bűncselekményről és balesetről tud, ami az elmúlt egy évben a településen történt és hány történhetett összesen. E kérdésekkel a biztonság-érzetet szerettük volna mérni, hiszen, ha valaki alulbecsli a bűncselekmények számát, kevés bűncselekményről, balesetről tud-hallott, akkor jobb biztonságérzettel rendelkezik. Azok az egyének szintén e kategóriába sorolhatók, akik nem foglalkoznak a kérdéssel, nem izgatja őket a dolog. A főátlagban nem elhanyagolható volt azok száma, akik nem tudtak, vagy nem akartak válaszolni (15%), nagyon alacsony volt a túlbecslők aránya (1%) és 14% válaszolt reálisan. A népesség legnagyobb hányada (70%) alul, 60%-a pedig nagyon-nagyon alulbecsülte a bűncselekmények számát. Leginkább a cigányok voltak azok, akik reálisan ítélték meg a bűnözési helyzetet, 40%-uk reálisan ismeri a bűnözési adatokat, míg a magyar válaszadóknak csak 10%-a.

Az egészségügyi állapottal összefüggő kérdések arra irányultak, hogy milyen gyakran volt beteg a válaszadó, az elmúlt egy évben hányszor volt orvosnál és hogy tudna-e száz métert probléma nélkül futni. Ha például egyszer sem volt beteg, egyszer sem volt orvosnál és tudna futni száz métert, akkor az egészségügyi indexe 3 pont. Az index maximális értéke 11 (ebben az esetben hetente jár orvoshoz, állandóan gyógyszert kell szednie és nem tudna száz métert futni). Egy összefogottabb formában azokat tekintettük jó egészségi állapotúaknak, akik egészségügyi indexe 3 vagy 4, közepesnek az 5 és 8 közöttieket, rossznak a 9 és az a felettieket. E kettő tehát az objektív mutató. Szubjektív pedig ismét egy egyszerű, arra irányuló kérdés, hogy mennyire elégedett az egyén az egészségügyi állapotával (szintén egytől ötig terjedően történt az osztályozás).

Az egészségügyi indexben nem mutatkoznak szignifikáns különbségek a magyar, a teledi és az integrálódott romák között (30% körüli a jó egészségi állapotúak aránya, valamivel több, mint 50% a közepeseké és 20% körüli a rosszaké és egy kevéssel több teledi romának van rossz egészségügyi állapota). Megjegyezhetjük, hogy a teledi romák egészségügyi állapotának talán nem voltak jó mérőszámai a kérdezettek, mivel lehetséges, hogy ritkábban mennek el orvoshoz, akkor is, ha szükség lenne rá, illetve nincs pénzük a felírt gyógyszerekre. Az egészségügyi állapot szubjektív megítélésében azonban vannak különbségek a három csoportot tekintve. A magyarok kisebb arányban érzik egészségügyi állapotukat jónak, mint azt az objektív adatok szerint érezhetnék, az integrálódott romák reálisan látják helyzetüket, a telepiek között pedig több az állapotát túl- és alulbecslő is.

A táplálkozás kérdéskörében az integrálódott romák 68%-a szeretne egészségesen táplálkozni, a telepeken ettől jóval többen, 88%. Ehhez képest 26 és 34% érzi úgy, hogy egészségesen is táplálkozik. A magyar almintá eredményei hasonlóak ugyan a teledi cigányok eredményeihez, de feltételezzük, hogy mást gondolnak egészségesnek a telepeken élők, ezért lehetnek a számarányok hasonlóak. Most eltekintve az egészségesség kérdésétől, a táplálkozással való elégedettség a magyar és az integrálódott romák esetében hasonló. A teledi romáknál itt is azt tapasztaljuk, mint a jövedelmi viszonyoknál, hogy a másik két almintához képest itt a nagyon elégedettek és a nagyon elégedetlenek aránya is nagyobb.

Az iskolai végzettségre vonatkozó objektív adatokat láthatjuk az alábbi táblázatban, mely természetesen semmi meglepetéssel nem szolgál számunkra, hiszen egy „iskolázottsági lejtőt” figyelhetünk meg a magyaroktól az integrálódott romákon keresztül a telepi cigányokig.

	Magyarok	Nem telepi romák	Telepi romák
Nem járt	0	0	2,4
Kevesebb, mint 8 általános	1,2	8,5	39
8 általános	4,5	34	46,3
Szaktanácsos	18,6	36	12,2
Érettségi	27,5	17	0
Folyamatban	34,1	2,1	0
Felsőfokú	13,6	2,1	0
Összesen	100	100	100

9. táblázat. A miskolci magyarok, integrálódott és telepi romák iskolai végzettsége (forrás: saját adatok)

Az iskolai végzettséggel való elégedettségben ismét hasonló képet találunk a magyar kérdeztetteink és az integrálódott romák körében (14-19% elégedetlen végzettségével és 21-25% nagyon elégedett.) A telepi romák sokkal nagyobb arányban elégedetlenek, amely tényt alátámasztják, megokolják az objektív adatok is, viszont egy tetemes arány (17%) elégedett képzettségével, ami teljességgel meglepő.

A munka kapcsán megkérdeztük a válaszadókat, hogy mi a foglalkozásuk, hol dolgoznak (település és munkaadó típusa szerint is), hogy mennyire szeretik munkájukat, sikeresnek érzik-e magukat benne, hasznosnak látják-e munkájukat és érzésük szerint képességeiket kihasználják-e benne. Érdeklődtünk a munkánélküli tapasztalatokról (volt-e, s ha igen, mennyi ideig munka nélkül a kérdeztett), s hogy mi lenne az a munka, amit a legszívesebben végezne. Természetesen az összevont szubjektív értékelésre is sor került az eddig megszokottak szerint. (Egy összevont munkaindexet is képeztünk, az előbbi kérdések pontozásának összesítésével állt elő, s amely alapján jónak tekintettünk egy munkát, ha 5-8 pont közötti értéket gyűjtött össze és rossznak, ha 12 felett.)

Az objektív mutatók alapján a telepi cigányok a legelégedettebbek a munkájukkal (már ha van nekik): 85%-uknak jó, míg a magyarok körében 79%-nak jó a munkája, az integrálódott cigányoknál pedig már csak 68,8%-nak.

A szubjektív megítélés szerint viszont a magyar válaszadók a legelégedetlenebbek a munkájukkal, és ez az eredmény akkor is megmarad, ha a nem dolgozókat nem vesszük figyelembe egyik almintában sem.

A munkaadó típusa szerint a telepi cigányok legjellemzőbben az állam vagy multinacionális társaságok alkalmazottai (45,5% és 36,4%), saját vállalkozó nincs is közöttük. Az alkalmi vagy fekete munkát végzők magukat általában munka nélkülként aposztrofálták, ezért mi is úgy kezeljük őket. Az integrálódott romák körében már van 8% önálló vállalkozó, a többi munkáltató típus pedig nagyjából hasonló arányban jellemzi őket.

Eltérő a három vizsgált csoport munkánélküliségi tapasztalata is: egyáltalán nem volt még munka nélkül a magyarok 63%-a, az integrált cigányok 28, a telepiek 37%-a (itt

gyakran a gyesen lévő nők úgy értelmezték, hogy nem voltak munka nélküliek). Az egy éven túli munkanélküliségi tapasztalat az integrált romák körében a legnagyobb, 41%-uk élte már át ezt a helyzetet, valamivel kisebb arányban a teleti cigányok (37%) és magyar kérdezetteknek csupán 13,5%-a.

A szociális szükségletek témakörének legfontosabb kérdései a családhoz kötődnek, hisz ez majdnem mindenki életének a legfontosabb aspektusa. Kutatásunkban felmértük egyrészt a családok méretét (hány gyermeke, hány testvére van a kérdezetteknek), a családi kapcsolatok sűrűségét (milyen gyakran beszélget szüleivel, testvéreivel és gyermekeivel a kérdezett) és a családdal való elégedettséget (az eddig megszokott módon, 1-től 5-ig terjedő skálán).

A cigány almintánkban a családdal és a szerelemmel való elégedetlenség aránya hasonló, mint Miskolcon, a többi kérdésben eltérő eredményeket látunk. A romák között a legkisebb az egyedül állók aránya (5,6%), és a gyerekek irányába a családi kapcsolatok itt a legsűrűbbek: 77%-uk beszél velük naponta, szemben a 46-47%-os értékkel a másik nemzetiségi csoportban. Ez persze részben abból is adódik, hogy gyakoribb a romák körében a több nemzedék együttélése. A családok méretét tekintve, ahogy azt jól tudjuk, nagyobb gyermekszám jellemzi őket, de azért időben csökkenő mértékben. Ugyanis eredményeink szerint sokkal több testvérről számolnak be, mint gyermekről, azaz egy nemzedékkel ezelőtt a mainál is több gyermek született körükben.

Ebben a kérdésben igencsak eltérőek a teleti és nem teleti cigányok: hasonló arányban vállaltak 2, 3 vagy 4 gyermeket (43-41%-uk), viszont ettől többet jellemzően a teleti cigányok (42% szemben a 9%-kal), kevesebbet pedig a nem telemek. Természetesen a gyermekek száma nem lezárt kérdés életükben, hiszen még vállalhatnak továbbiakat.

A testvérszámot tekintve nem mutatható ki ilyen egyértelmű összefüggés a teleti és nem teleti romák között, és bizony az is előfordult, hogy akár 13 testvérről számoltak be.

A családon kívül a társas kapcsolatok második fontos összetevője a barátság.

Kutatásunkban a barátságra vonatkozó kérdések voltak, hogy hány barátja van a válaszadónak, milyen gyakorisággal találkozik, illetve beszél vele, és hogy hol ismerte meg barátját, barátait. Hogy mit is értünk a barát kifejezés alatt, nem definiáltuk a válaszadók számára, ennek megítélését rájuk bíztuk. Így ugyan előfordulhat, hogy egyesek csak a mély, intim kapcsolatot tekintik barátságnak, míg mások a napi ivócimborákat, vagy miként sok falusi néni – az egész falut.

A cigányokról már említettük, hogy nem olyan fontos érték terület számukra a barátság és ezt a baráti kapcsolataik mennyisége is megerősíti. Közöttük viszonylag nagy azoknak az aránya, akiknek egy barátjuk sincs (16,3%, szemben például a magyarok 4,3%-ával). Akiknek van is barátjuk, legnagyobb részben rokonsági körükből kerülnek ki azok. A barátok iránti bizalom is kisebb náluk, mint a magyaroknál. Mindezek a szubjektív mutatóban is megmutatkoznak, a romák 19%-a elégedetlen baráti kapcsolataival, míg a magyaroknak 8%-a.

A személyes fejlődés szükségleteinek témakörében a környezettel való harmóniára irányuló kérdéseink voltak, hogy mennyire fontos a válaszadónak a környezet védelme, hogy szelektíven gyűjti-e a szemet és hogy vásárlásainál, beruházásainál mennyire figyel a környezeti szempontokra, mennyire veszi azokat figyelembe. A környezet védelme mindhárom csoportban hasonló fontosságú, a kérdezettek 50-54%-a mondta, hogy az számára

nagyon fontos. A másik két kérdésnél a telepi cigányok a legkevésbé környezet-tudatosak és a magyarok a leginkább. Mindez persze objektív körülményeiből adódik. Vásárlásnál a telepi cigányok 75,6%-a nem figyeli, hogy egy termék érinti-e környezetét. Ők külön hangsúlyozták, hogy csak az árat figyelik. A nem telepieknél jóval kisebb ez az arány, 51%, a magyarok körében pedig 27%. A szelektív hulladék gyűjtés kérdésében szinte ugyanezeket az eredményeket kaptuk (azaz részben sem gyűjti szelektíven a szemetet a telepi cigányok 75%-a, nem telepi cigányok 61,7%-a és a magyarok 39,7%-a.)

Az elidegenedettség mértékét a bizalom szintjével mértük, a szabadidő mennyiségével és minőségével, az életcélokkal és azok teljesülésének mértékével, valamint azzal a kérdéssel, hogy a válaszadó élete folyását inkább saját döntései következményeinek érzi-e vagy a sors vagy bármely más külső tényezőéne.

A bizalom kérdését és az életcélokét az értékrendi résznél már áttekintettük. A saját élet irányításának kérdésében a cigányoknál arányaiban több ember van, aki saját döntéseinek érzi élete folyását (33%) és az is, aki teljesen a sorsnak (22%). A másik nemzetiségi csoportban nincs ennyi szélsőség, különösen a fatalista oldalon. A romák körében az eredményeknek ez a szórása abból ered, hogy a telepiek nagy része fatalista, sorsát külső körülményeknek tulajdonítja, míg az integrálódott cigányok egész pontosan érzik, hogy legyőzhetőek a külső körülmények, hisz sokan közülük bizony éppúgy egy-egy telepen születtek.

A szabadidő mennyiségét a magyarok érzik legkevésbé elegendőnek (a kérdezettek 6%-a érzi, hogy az túl sok, a cigány almintákban ez az érték 18 és 25%). Ugyanakkor a kevesebb, mint napi 1 óra szabadideje a magyarok 9,7%-ának van és a cigányok 30,7%-ának (vagy legalább is így élék meg).

Kutatásunkban a politikai aktivitást egyrészt a választói aktivitással mértük, másrészt a pártokban, politikai szervezetekben való tagsággal. Aktív szavazónak tekintettük azokat, akik (életkorukhoz viszonyítottan) valamennyi választáson részt vettek, passzívnak, aki egyen sem, mindenki mást közepesen aktívnek. Azt is megkérdeztük, mely pártokra szavazott a válaszadó, egyrészt, hogy felmérhessük, elkötelezett, „hűséges” választóval állunk-e szemben és ez esetben bal vagy jobboldali orientációjával, vagy esetleg ingataggal. (A konkrét kategóriák, amelyekbe a választókat rendeztük, következők voltak: MSZP-s, Fideszes, egyéb, vegyes, nem tudja)

A választói aktivitás meglehetősen alacsony Miskolcon, a kérdezettek 48-49%-a vett részt minden választáson. A cigány emberek pedig még ettől is kevésbé aktívak, 31%-uk egyáltalán nem szavazott soha és csupán 27%-uk vett részt minden választáson. Abban is eltérnek a magyar és cigány válaszadók, hogy emlékeik szerint mire adták le voksukat. A magyarok 11%-a nem tudja, szemben a cigányok 22%-ával és 30% nem válaszolt a kérdésre, míg a roma embereknél ez az arány jóval kisebb, 10% volt. Arányaiban többen szavaztak minden alkalommal a Fideszre, vagy minden alkalommal az MSZP-re a magyarok között és inkább vegyesen a cigányok.

Összegezve eredményeinket: a telepi és integrálódott romák értékrendje jobban hasonlít egymáshoz, mint a magyar értékrendhez. Az eltérések iránya egy tradicionálisabb értékrend felé mutat, de a gazdasági fejlődés szempontjából nem káros eltérések. Az egyetlen negatívnak mondható különbség a romák alacsonyabb bizalom-szintje, de sajnos a bizalom-deficit az egész magyar társadalom sajátja is. Az életminőségi kérdésekben az integrálódott romák szinte minden kérdésben a telepi romák és magyarok „közé esnek”, néhol

inkább az elsőhöz hasonlóak (pl. a családhoz kapcsolódó kérdésekben), néhol az utóbbihoz (a munka világában). Az életminőség objektív és szubjektív oldala a magyar almintában és az integrált romák körében erőteljes összefüggést mutat, a telepi romáknál érdekes szóródást tapasztalhatunk. Egy nem kis réteg (15-17% körüli) nagy elégedettségét fejezi ki életkörülményeivel kapcsolatban, a rosszabb objektív mutatók dacára. A többiek értékelése nagyjából megfelel objektív helyzetüknek. Azon vitatkozhatunk, hogy ez egy szerencsésebb attitűd-e, mert nagyobb elégedettséggel jár, vagy inkább az alacsony igényszintből ered, s ezért káros, hiszen következtében kicsi a motivációs erő a helyzeten való javításhoz.

BIBLIOGRÁFIA

AALLARDT 1986

AALLARDT, Erik: Having, Loving, Being: An Alternative to the Swedish Model of Welfare Research. The Swedish Approach to Welfare Research. In: *The Quality of Life*. Szerk. NUSSBAUM, Michael-Sen, Amartya. Oxford, Clarendon Press, 1986.

BROWN-FLAVIN 2005

BROWN, Lester-FLAVIN, Christopher.: *A világ helyzete 2004*. Budapest, Föld Napja Alapítvány, 2005.

INGLEHART 1997

INGLEHART, Ronald.: *Modernization and Postmodernization*. Princeton University Press, 1997.

LUHMANN 1997

LUHMANN, Niklas.: *Szerelem-szenvedély – Az intimitás kódolásáról*. Budapest, József-veg könyvek, 1997.

USLANER-BADESCU 2005

USLANER, Erik., M.-BADESCU, Gabriel.: Tisztesség, bizalom és jogi normák a demokratikus átalakulásban: miért tudja Bo Rothstein jobban megmagyarázni Svédországot, mint Romániát. In: *A társadalmi bizalom megteremtése a poszt szocialista átmenet időszakában*. Szerk. KORNAI János-ROTHSTEIN, BO-ROSE-ACKERMAN, Susan. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2005.

UTASI 2006

UTASI Ágnes: A minőségi élet feltételei és forrásai. In: *A szubjektív életminőség és forrásai. Biztonság és kapcsolatok*. Szerk. UTASI Ágnes. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 2006.